

зики інших народів і відкрив їй широку дорогу на естраду світового мистецтва.

З цього часу розцвіт української народної музики посувається великими кроками. З'явились такі гідні уваги наслідувачі Лисенка, як Стеценко, Давидовський, Леонтович, Кошиць, Січинський ітд.

А коли 1919-20 рр. українська пісня репрезентована капелею Кошиця покотилася голосною луною по цілому світові, вона досягнула таких триумфів, такої слави, якої не передбачали самі Українці.

Але праця Лисенка не скінчилася на популяризації народної пісні.

Він перший створивши українську оперу примінив до неї українські народні мотиви. Його опери «Різдвяна ніч» і «Утоплена», зробили йому славу як композиторови наскрізь національному.

Характеристична прикмета опер Лисенка це велика роля хорів, котрі автор дуже добре достроює до оркестри.

Опера «Тарас Бульба» тільки тепер дочекалася своєї вистави. Опереток Лисенко написав дві: «Наталка Полтавка» і «Чорноморці».

Будучи українським патріотом та діячем на полі національної музики, Лисенко заняв одно з перших місць в історії української музики.

Прошло п'ятнацять літ від його смерти і нині наша пісня стає цінною прикметою нашого народу.

В. З.

Українська філософія

Проблема національної філософії майже до останнього часу не була трактована з належною увагою й серйозністю; систематичних дослідів над розвитком філософичної творчості окремих націй, з погляду виявлення в ній національних прикмет, національного світогляду сих націй сливе не було; а в нас українців не було не тільки ніяких дослідів про минуле нашої філософії, але не було навіть уяви ані про обсяг та границі української філософії, ані про найвидатніших філософів-українців і т. д.

Тимчасом національність має безперечно чималий вплив на філософичну творчість, особливо на форму й методи філософичних дослідів, на будову (архітектоніку) філософичних систем, ітд. Національні елементи, очевидна річ, знаходять свій вираз і в філософичних творах, писаних не рідною, а чужою мовою. Отже й українські національні риси можемо й мусимо шукати також у творах, писаних філософами-українцями на инш. мовах (латинській, німецькій, російській і т. д.),

Останніми роками появилася вже низка праць, у котрих бачимо спроби виявити національний елемент в розвитку філософичної творчості окремих націй, означити ролю національного характеру в історії філософії різних націй і, нарешті, схарактеризувати філософичні світогляди сих націй. Найцікавішими (хоч і не завжди вільними від тен-

денційности й повноти) з тих праць треба визнати твори В. Вундта, Г. Когена, П. Наторпа, М. Шелера, Брейє, Форлендера, Сорлея, Руджеро. Що до україн. філософії, перші спроби дослідження її минулого з національного погляду були зроблені ще передше *Климом Ганкевичем* і Др. *Вас. Щуратом*: але Кл. Ганкевич розпоряджав надто обмеженим матеріалом; цікава ж праця Др. Щурата має темою тільки зародки української філософичної думки в часах т. зв. «українського середно-віччя». В 1918 р. написав загальний нарис історії україн. філософії зі спробою характеристики українського народного світогляду пок. акад. *М. Сумцов*, але ця праця вийшла цілком невдатною, й досі не була надрукована. Нарешті, останніми роками приступив до систематичних і ґрунтових дослідів над минулим україн. філософії й поклав своїми працями наукові підвалини історії україн. філософії проф. *Дм. Чижевський*. На особливу увагу заслуговує його праця «Філософія на Україні,»¹⁾ видана в 1926 р., котра є історіографічним оглядом української філософії (від її початків і до новішого часу) і разом з тим методологічним «вступом» (Einleitung) до історії україн. філософії. Крім огляду праць філософів українців з походження, проф. Чижевський звертає увагу в сім огляді також на діяльність філософів-чужинців на Україні (н. пр. німців *Шада*, *Якоба*, росіянина *о. Скворцова* та ин.), оскільки вона звязана була з розвитком української філософичної думки й мала вплив на українських філософів, учених, письменників та взагалі на українське громадянство.

Ся праця проф. Дм. Чижевського є результатом довгих і старанних його студій й має дуже велику вартість не тільки для історії україн. філософії, але й для історії україн. культури, історії україн. Церкви (з котрою стисло звязаний розвій філософії на Україні) та инш. галузей українознавства²⁾. Вся праця складається з 15 розділів: чотири перші — вступні; 5) Середно-віччя; 6) Київська Академія в XVII—XVIII вв; 7) *Сковорода*; 8) *Шад* і його учні, 9) Шелінґіянство; 10) Київ. Академія (в першій пол. XIX в.); впливи Гегеля; 11) *Юркевич*; 12) Сфера західних впливів; 13) Впливи філософії у ширших колах; 14) Матеріалізм і позитивізм; 15) Методологи наук; додаток — «Філософична література 1921—26 рр.» Сей розподіл матеріалу у деяких частинах не зовсім надається; н. пр. в сім розподілі пропущені ті дослідники філософії другої пол. XVIII та поч. XIX в., що не належали ані до київської академічної школи ані до школи *Шада* та шелінґіянців (н. пр. *Вол. Золотницький*, *Ів. Хмельницький*, *Осиповський*, *Якоб*, його учень *Мих. Полетика* та ин.); немає розділу, присвяченого ідеалістичній філософії другої пол. XIX та поч. XX в., яка звичайно не обмежується самим тільки *Юркевичем*. Деякі розділи в сім розподілі утворені штучно (12-ий і 13-ий), де говориться про філософів і письменників різних напрямів і різних періодів; так само до розділу «середно-віччя» не зовсім вдатно віднесено літературу *зжидоватілих* і православні та католицькі богословсько-філософичні

¹⁾ (Проф. Дм. Чижевський. Філософія на Україні. (Спроба історіографії). Видавництво „Сіач“. Прага, 1926. Стор. 197, 8°.

²⁾ На превелике здивування й сором, ся дуже цінна книжка проф. Д. Чижевського не знайшла досі, за два роки, ніякої оцінки в жаднім з українських записів.

праці XVI — поч. XVII в.; літературу зжидоватілих, здається, вірніше буде вважати за прояв крайно-протестантського («реформаційного») руху на Україні (зжидоватілі, як відомо, злилися потім на Україні з соцініянами чи ново-аріянами); щож до праць православних та католицьких богословів у кінці XVI й на поч. XVII в., то вони — як і сам проф. Чижевський зазначає — належать уже не до середновіччя, а до по-реформаційного церковно-релігійного відродження.

Проф. Чижевський використав у своїй книзі дуже багато матеріалу, але всеж таки (почасти свідомо) зробив чимало й пропусків. Перш над усе проф. Чижевський залишив без розгляду праці сучасних філософів-українців; і через те в його книзі ми не знаходимо повної картини розвитку україн. філософії в другій полов. XIX та на поч. XX в.¹⁾ І взагалі огляд української філософії в XVII, XVIII та першій пол. XIX в. у проф. Чижевського значно повніший, ніж у другій пол. XIX та на поч. XX ст.: досліджуючи філософію на Україні до полов. XIX в., проф. Чижевський звертає увагу і на дрібних дослідників філософів, а також і на чужинців, що працювали на Україні (як Шад, о. Скворцов та ин.); розглядаючи-ж новішу філософію, проф. Чижевський зупиняється виключно тільки на найвидатніших (померших) філософах-українцях, які виразно виявили свій зв'язок з Україною; отже залишається без уваги філософи-чужинці, що працювали в другій пол. XIX та на поч. XX в. на Україні (серед них деякі дуже видатні, нпр. *Ол. Козлов*), філософи-українці, які не виявили виразно свого зв'язку з Україною, (хоч по суті деякі з них як найяскравіше висловлюють у своїх поглядах і творчості істотно-українські національні риси, спільні всім найвидатнішим мислителям-українцям²⁾ і нарешті менш визначні філософи-українці, з котрих проте деякі користувалися значним впливом і вже через те заслуговують на згадку. Нарешті, де-котрих представників української філософії другої пол. XIX — поч. XX в. проф. Чижевський пропустив, очевидно, просто випадково, в тім числі: славнозвісного методолога й соціолога *Максима Ковалевського* (члена україн. громади у 1-ій російськ. Держ. думі, † 1915 р.), заслуженого методолога-історика *Ів. Лучицького* (1825—1918), оригінального історіософа *Л. Мечникова-Спадаренка* (1838—1888), видатного педагога, що писав між инш. і в справі заведення україн. мови у школі на Вел. Україні, *Кост. Ушинського* (1824—1870) та ин.³⁾

¹⁾ Подекуди, але звичайно в дуже малій мірі сю прогалину заступає додаток — «Укр. філософична література в 1921—26 рр.»; тим більше, що огляд сей неповний; особливо багато пропущено в нім праць, виданих на Вел. Україні.

²⁾ До таких мислителів-українців з походження, але зовнішно не зв'язаних або дуже мало зв'язаних з Україною, належать найбільший сх.-слов'янський письменник і філософ *Федір Достоевський*, *Мик. Данилевський* та *А. Білий*. В творчості й світогляді їх знайшли дальший і глибший розвиток ті суто-українські елементи, яких зародки бачимо у Сковороди та в українській ліриці XVIII в. і потім — яскравіше — у Г. Квітки, М. Гоголя, М. Костомарова та ин. На українське походження та українські й католицькі елементи в творчості й світогляді Достоевського звернув увагу російський дослідник *С. Любимов* у ст.: Ф. М. Достоевський. К вопросу об его происхождении («Литерат. Мысли», Петрогр., 1923, кн. I). Тема ся заслуговує спеціального дослідю.

³⁾ З инш. філософів-українців та чужинців, що працювали на Україні в другій пол. XIX та на поч. XX в., крім зазначеного вже нами *Олекси Козлова* (1831—

З дослідників філософії XVIII в. вартих уваги, не згаданий в книзі проф. Чижевського *Вол. Золотницький*, один з перших українських філософів-правників, автор кількох філософічно-правничих статтів, короткого курсу природного права (вид. в 1764 р.), «Наставленіє сьну» (вид. в 1796 р.) та ин.; далі цікаво було б перевірити відомости І. Борщака про філософічно-правничі елементи в писаннях Гетьмана Пилипа Орлика: слідби було згадати ріжні переклади філософічних творів, зроблені українцями в XVIII в.; окремої згадки варта велитенська праця над перекладами Отців Церкви *Паїсія Величковського*, реформатора сх.-слов'янського православного монашества (1722—1794), і т. д.

З дослідників філософії першої полов. XIX в. проф. Чижевський не звернув чомусь уваги на *о. Ф. Сидонського* (1805—1873), одного з представників київської духовно-академічної еkleктичної філософії (в якій лучилися впливи православної богословії з німецьким післякантівським ідеалізмом); зовсім не згадані: харківський професор *Як. Кропеберт* (1788—1838), шелінгіянець, автор дуже гарних творів з естетики та київський проф. *Кост. Неволін* 1806—1855; у Києві був у 1835—1843 рр.), автор першої в усій Європі «енциклопедії правознавства» в ідеалістичнім дусі, писаної під впливом Шелінга, Гегеля та німецької історичної школи права (вид. в 1839—1840 рр.). Менше визначних дослідників (як от *Я. Толмачов*) не згадуємо з огляду на брак місця. Більше уваги треба, на наш погляд, звернути на Мик. Гоголя та М. Костомарова; Костомаров цікавий для нас і jako релігійний мислитель, і jako методолог історії та історіософ, і jako суспільно-політичний мислитель і письменник¹⁾.

Які загальні висновки можна зробити на підставі досліджених уже матеріялів до історії україн. філософії?

На думку проф. Чижевського, покищо не можемо ще підвести певних висновків, а хіба тільки висловити деякі провізоричні міркування. По-перше, Україна, як і все «словянство в цілому,» — каже проф. Чижевський, — не має ще ніодного «великого філософа,» „з другого

1901), представника «панпсихізму» (ідеалістичної доктрини, створеної під впливом Ляйбніца й Тайхмюлера), слідби згадати дослідників суспільно-політичної філософії: харківськ. проф. *Стоянова* (працював у 1860—1870 рр.); *Олександра Градовського* (1851—1891; йому належить, між инш., гарна розвідка про політ.-філософію Гегеля); *Мик. Ренненкампа* (київськ. проф. з 1869 р., автора дуже поширеного курсу філософії права); видатного методолога історії *Ів. Лучицького* (1865—1919), методолога-економіста, акад. Укр. Академії Наук *Вол. Левитського* († 1926), філософа-позитивіста *Матвія Троїцького* (1835—1899) та инш. З великих, європейської слави, у чен их — українців, що — не будучи фаховими філософами — писали популярні філософічні твори, варто згадати *І. Мечникова* (славновісного біолога) та *Мик. Стороженка* (історика зах.-європ. літератур). Варто б згадати й деяких українських критиків, що порушували у своїх статтях етичні та естетичні питання, н. пр. *М. Бвщана-Федюшку* († 1919), *Ів. Стешенка* († 1918; йому належать між инш. кілька нарисів про етику Винниченка) та ин. З огляду на брак місця, обмежуємося цими вказівками.

¹⁾ Ще б варто було згадати *Мих. Каченовського* (1775—1842), вихованця Харківськ. Колегіюму, видатного у свій час історика й критика, професора естетики, історії літератури та історії, найбільш відомого своїми оригінальними історичними концепціями; він був творцем скептичного напрямку в сх.-слов'ян. історіографії

Цікаво було б іще зазначити твори з естетики, з етики та з педагогіки деяких україн. письменників першої пол. XIX в., нпр. *П. Белецького-Носенка*.

боку, й ті філософічні течії й окремі представники філософічної думки, що їх мало словянство, часто виявляли дуже сильний ухил до проблем, що власне виводять із меж теоретичної, чистої думки у практичне; «нарешті, через занепад національно-культурного життя, українські сили знаходили працю лише на національно-чужому культурному ґрунті.» З тих причин історик україн. думки має справу з матеріалом, у яким — на погляд проф. Чижевського — «лише неясно, нерізно» виявляються своєрідности українського духа. З приводу сих уваг проф. Чижевського, мусимо однак зазначити передусім, що його твердження, ніби «словянство... не має ще ніодного великого філософа» безперечно перебільшене: східне словянство має великих філософів, має й філософа світового значіння — Фед. Достоевського, котрого можна і треба вважати попередником і навіть у великій мірі родоначальником тих напрямів у сучасній європейській філософії, які дослідник найновішої філософії Мюлер-Фрейенфельс влучно об'єднує під спільною назвою «філософії життя»; другим великим сх.-словянським філософом, котрого значіння та широкий вплив виявилися щойно в останнім часі, є Вол. Соловйов; означити його ролю й дати оцінку нині ще досить важко й завчасно; так само як і оцінити ролю та вартість декого з сучасних сх.-словянських філософів. Натомість слушною є увага проф. Чижевського, що майже всі видатні словянські мислителі (починаючи зі Сковороди й кінчаючи Вяч. Липинським, В. Зіньковським, росіянами о. Флоренським, о. Булгановим, Арсенєвим, Бердяєвим, «євразійцями» та ин.) виходили за межі теоретичної, «чистої» філософії у сферу «практичної» думки; про те саме в останній час бачимо серед сх.-словянських мислителів — і видатних представників «чистої» філософії, як Лоський, Франк. Але не можемо погодитися з поглядом, що «епохальну ролю й значіння в історії філософії може придбати лише суто теоретична постать,» а тим більше, що для виявлення прикмет національної філософічної думки не можуть бути якнайліпше використані твори тих мислителів, що з'єднують філософію зі сферою «практичної» думки (як Сковорода, М. Гоголь, Ф. Достоевський, Вяч. Липинський та ин.). Більше труднощів для виявлення тих прикмет справляє обставина, що майже всі найвидатніші мислителі-українці ХІХ й поч. ХХ в. працювали, а почасти й до нині працюють на російським національно-культурнім ґрунті (М. Гоголь, П. Юркевич, Ф. Достоевський, М. Данилевський, А. Білий, М. Туган-Барановський, Б. Кістяковський, В. Зіньковський та ин.), при чому деякі з них (Достоевський, Данилевський, Білий) зовнішно навіть не мали виразного зв'язку з Україною. Тому дійсно важко означити межі української й російської філософії.

В кожному разі, деякі загальні міркування про характеристичні прикмети україн. філософічної думки й нині можна й треба вже висловити. При тім, як слушно підчеркує проф. Чижевський, мусимо звертати увагу не на пересічних дослідників (котрі до того ж часто цілком підпадають під чужі впливи), а на найяскравіші, найвидатніші таланти, у творчості котрих найсильніше відбивається національний дух.

Українська філософія повстала під впливом, з одного боку, східно-християнської патристичної філософії (зокрема св. Іоана Дамаскіна), з другого — зах.-християнської т. зв. «схолястичної» філософії

(особливо, св. Томи Аквінського), у найближчій звязку з богословською наукою і вже хутко виявила «ухил» у сферу проблем або спільних з богословією або проблем «практичних.» Отсі риси — виразний релігійний, християнський характер, звязок із богословією, особливу увагу до проблем «практичної філософії» (етики, філософії права, філософії творчости, історіософії, педагогіки і т. д.) заховала українська філософія й до нинішнього часу, в чому ми переконуємося, переглядаючи працю найвидатніших мислителів українців Сковороди, М. Гоголя, М. Костомарова, О. Потебні (якого праці мають епохальне значіння в історії філософії мови й творчости), Ф. Достоєвського, М. Данилевського, П. Юркевича, В. Зінськовського, Вяч. Липинського та ин. Треба сказати, що ці риси, спільні в українській філософії з філософією російською, білоруською й болгарською, тобто це риси, властиві всій сх.-слов'янській філософії¹⁾. Щож до філософії західних народів, то українська, як і вся сх.-слов'янська, філософія ближча до філософії німецької, ніж до французької та англійської.

Проф. Чижевський (мабуть під впливом Мих. Грушевського) знаходить в історії української думки певний нахил до протестантизму (чим відрізняється, здається, на його погляд, український світогляд від російського); на думку проф. Чижевського, шелінгіянство ніби-то мало на Україні значно менший вплив, ніж у Росії через свій надто «католицький» характер; нахил до протестантизму знаходить він навіть у М. Гоголя. Всі ці твердження вважаємо помилковими. Протестантизм на Україні ніколи не мав ані глибокого впливу, ані значного поширення; М. Гоголь нічого спільного з протестантизмом не має, а навпаки наближається до католицького світогляду (не підлягає сумнівам вплив на Гоголя також шелінгіянства), про протестантизм Шевченка поважно говорити не можна: погляди Шевченка се мішанина православія, перекрученого католицизму (впливи Ляменé та польських месіянців) та псевдо-релігійного атеїзму Штрауса й Фаєрбаха; не були протестантами

¹⁾ Інакше представляється питання про відношення української філософії до чеської та польської. На наш погляд, «слов'янська філософія» — як і взагалі слов'янська культура — як щось ціле не існує. Спроби деяких дослідників, нпр. *Мірчука*, вказати означити «слов'янську філософію», вийшли невдатні. В кожному разі, чеська філософія дуже відрізняється від сх.-слов'янської; якщо вважати найтипівшим чеським філософом *Масарика*, то в нього спільне зі сх.-слов'янськими філософами буде лише те, що він також має певний «ухил» у сферу «практичного» мислення; але під той час, коли всі найвидатніші сх.-слов'янські мислителі будують свій світогляд на релігійних підставах, й зокрема етику свою оснують на християнській (православній або католицькій), моральній науці, Масарик розвинув безрелігійну філософічну систему, в якій важливе місце займає автономна (безрелігійна) етика.

Після вказівок одного з найвидатніших польських дослідників філософії права, польський національний світогляд у сім відношенню цілковито сходиться з чеським і різко відрізняється від сх.-слов'янського; сьому ніби-то суперечать такі факти, як польський месіянзм; але мусимо пам'ятати, що ідеологами польського месіянзму були в більшості спольщені литовці, білорусини та українці (з українців нпр. о. *Семененко*); та й істота польського месіянзму ще не виявлена всебічно; в кожному разі, світогляд польських месіянців, ніяк не можна вважати католицьким. На думку згаданого вже польського філософа-юриста, в очах видатних польських мислителів релігія й Церква були лише знаряддями до досягнення національної мети.

й Куліш та Драгоманів (порів. розвідку Вол. Дорошенка, де доведена помилковість твердження про протестантизм Драгоманова). Всі найвидатніші мислителі-українці се або ширі й правовірні православні (иноді при тім однак з виразним нахилом до католицького світогляду) або ширі й правовірні католики. Що-ж до впливів шелінґіянства, то — на наш погляд — значінне його на Україні було і є не менше ніж в Росії; з посеред усіх філософічних західних течій шелінґіянство та гегеліянство були найбільше поширені як на Україні так і в Росії.

Взагалі, вказати ріжницю між українською й російською філософічною думкою поки що досить важко. Твердження дечії, ніби в росіян — переважає містицизм, а в нас — »націоналізм« та »реалізм,« абсолютно невірні; в україн. світогляді, так само як і в російськ. бачимо виразну перевагу релігійних елементів, ідеалізму й містицизму; найвидатнішими представниками сх.-словянського містицизму були українці (Сковорода, Величковський, М. Гоголь о. Семененко, Достоевський та ин.); родоначальниками містичних течій у Росії в новіших часах росіяне цілком слушно визнають українців Сковороду й Величковського. Ріжницю між українськими й російськими мислителями можна вказати покищо хиба більш формальну: в росіян бачимо більшу простолінійність та різкість і загостреність думки, в українців — більшу поміркованість, обережність і ґрунтовність (цікаво н. пр. з сього погляду порівняти: Г. Сковороду і Л. Толстого, »кирило-методіївців« і московських словянофілів, Драгоманова і Бакуніна, позитивіста Лесевича і скрайного матеріаліста Чернишевського, Вяч. Липинського і евразійців, і т. д.).

Очевидна річ, що більш яскраве виявленне українського світогляду можливе буде тоді, коли по-перше, далі розвинуться досліди над історією україн. філософії, а головним чином — тоді коли розвинується українська філософічна творчість на своїм національнім ґрунті. На жаль, на Вел. Україні нормальний розвій філософії тепер цілковито унеможливлений примусовим накидуванням марксієвського світогляду (в ленінській інтерпретації); але там, куди не сягає рука теперішних господарів Вел. України, бачимо дуже цінні й важливі прояви української філософічної творчости вже на україн. націон. ґрунті. Найвидатнішими представниками сучасної україн. філософії, що розвивається вже на національнім ґрунті, являються Вяч. Липинський і Дм. Чижевський (котрий є не тільки дослідником історії філософії, але й філософом).

Тільки той, хто стоїть понад всякими виборами й понад всякими партіями — той, хто заінтересований у зрості, в скріпленню, а не використуванню держави, — хто несе за цю державу не часову, а постійну аж до смерти і по смерти перед своїми нащадками відповідальність — тільки Господар Монарх захоче й зможе тих найкращих організаторів знайти, до діла державного поставити а негодящих — що не менше важно — не в'язучись ніякими партіями, від партійської роботи усунути.

В. Липинський.